

HEINCZ ORSOLYA

Az Országgyűlési Múzeum (1923–1949) karikatúragyűjteménye

A 19. század, de főként a kiegyezést követő időszak szellemi és politikai közege kedvezett a nagy gyűjtemények megalapításának, a tudományágak, illetve azok eredményeinek gondozását, őrzését és főként közzétételét szolgáló múzeumok létrehozásának. Az első világháború, majd az azt követő forradalmak és a mindezek következtében fellépő súlyos gazdasági recesszió az egyre élénkebb magyar múzeumügyi törekvéseket is megtörte,¹ fejlődésének hosszú évekre gátat szabott.²

A katasztrófális pénzügyi helyzet ellenére a háborút lezáró békekötés időszakában hatalomra kerülő erők keresztény-nemzetinek vallott politikai rendszerük, egyszersmind revizionista törekvéseik és ideológiájuk létjogosultságát éppen egy reprezentatív, tudományos elvek alapján működő kulturális intézményen keresztül kívánták közvetíteni, nemcsak a magyar társadalom, de Európa és a világ valamennyi nagyhatalma felé.³ Ez a szándék az Országgyűlési vagy ahogy ebben az időszakban nevezték, a Parlamenti Múzeumban öltött testet. A múzeum megalapításának tehát hivatalosan politikai-ideológiai okai voltak, feladata pedig főként az intézményt működtető politikai hatalom propagandacéljainak kiszolgálása volt. Ezek a tényezők alapvetően meghatározták a múzeum működését: a gyűjtést, illetve a gyűjtőkör kialakítását és a szerzeményezett anyagok bemutatását, a kiállítások szervezését.⁴

¹ Cs. Lengyel Beatrix: *Az Országgyűlési Múzeum (1923–1949)*. Folia Historica, 14. évf. (1989) 109–110.

² Ez alól egyedüli kivételt csupán az 1918-ban alapított Magyar Hadtörténeti Múzeum képez, amelynek létrehozása természetesen szorosan összefüggött a megelőző évek eseményeivel.

³ Szécsényi András: *Az Országgyűlési Múzeum (1923–1949)*. Történeti Muzeológiai Szemle, 10. évf. (2010.) 65.

⁴ Az egykori Parlamenti Múzeum propagandatevékenységének egyik legfőbb iránya a vesztes háborúban és az azt lezáró békekötés folytán megtépázott nemzeti tudat helyreállítása és megerősítése volt, ennek a törekvésnek volt látványos leképeződése az állandó kiállításokban a „dicső 19. század” mindenkorai túlsúlya. Lásd: Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár (a továbbiakban: MNL OL) K 816/7. Felhívás a magyar társadalomhoz. Scitovszky Béla, Budapest, 1925. március 3.; *Ünnepélyesen megnyitották a világ legelső parlamenti múzeumát – Budapesten*. Pesti Napló, 80. évf. (1929) 21. sz. 4. Az intézmény másik alapvető propagandacélja a külföldi figyelmének és együttérzésének felkeltése volt Magyarország iránt a trianoni béke rendelkezései kapcsán. Ez az 1935-ben megnyitott *Húsz év politikátörténete* című kiállításban csúcsonodott ki, amelynek egyik, ha nem a leghangsúlyosabb eleme a „Trianon-szoba” volt: „Egy külön szoba mutatja be a trianoni béke revíziójáért folyó küzdelmünket. A szobát egy óriási méretű plasztikus rabbilincs fogja körül, amelyet az igazság pallosa vág ketté. E szoba térképekkel és grafikonokkal, köztük [...] felvilágosító kiadványokkal (Igazságot Magyarországnak! Háború vagy béke? Európa válaszáton stb.) kifogástalanul fel van szerelve, ami a külföldi látogatók felvilágosítását rendkívül megkönnyíti. Minden idegent először

Az ezen körülmények között megszervezett, 1923–1949 között működő Országgyűlési Múzeum a hazai múzeumi intézményrendszer történetében sajátos, mondhatni egyedülálló szerepet töltött be, létrehozásának körülményei, céljai, illetve gyűjteménye, muzeológiai gyakorlata szempontjából egyaránt. Ennek ellenére az intézmény története, még inkább gyűjteménye igen kevésbé ismert vagy feldolgozott.⁵ Az intézmény működéséről átfogóbb képet nyújtó írásművek után most egy jól körülhatárolt és sok szempontból különleges tárgycsoportot, az egykori Országgyűlési Múzeum karikatúragyűjteményét kívánjuk vázlatosan bemutatni, különös tekintettel a múzeum gyűjteményében és kiállításában betöltött szerepére és jelentőségére.⁶ Annak oka, hogy az egykori intézmény gazdag tárgyi anyagából miért éppen a karikatúrákat gondoljuk kiemelendőnek, a két világháború között működő Országgyűlési Múzeum lényegében rejlik. A múzeum életre hívói a politikai hatalom birtokosainak szemszögéből alkottak meg egy céljaiknak megfelelő narratívát a magyar alkotmányosság történetéről. A politikai karikatúra ugyanakkor, a polgári nyilvánosság intézményrendszerének egyik legfontosabb alkotóelemeként, azzal egy időben kialakulva és fejlődve alapvetően nem a hatalom szószólója. Sokszorosított grafikai műfajként szorosan kötődik közönsége igényeihez, és „olyan hangnemben szólhat köztiszteletet igénylő személyekről, szervezetekről vagy eseményekről, amit a nyíltan fogalmazó újsághír nem tehet meg”.⁷ Vizsgálódásunk középpontjában tehát egy olyan jelenség áll, amely a politikai hatalom önreprezentációjának egy sajátos módját tárja elénk.

Gyűjteményszervezés

Az Országgyűlési Múzeum alapjait 1922-ben vetették meg, amikor a nemzetgyűlés Szirovsky Béla házelnök javaslatára 100 000 koronát szavazott meg az intézmény létrehozása

ide kellene vezetni!” Siklóssy László: *Húsz év politikatörténete*. Pesti Hírlap, 57. évf. (1935) 239. sz. 6. Az intézmény létrehozásának az a kultúrpolitikai felfogás is kedvezett, amelynek alapjait az 1922-ben vallás- és közoktatásügyi miniszterre kinevezett Klebelsberg Kunó fektette le, az ország kulturális, szellemi megerősítését, felemelését és gyarapítását stratégiai ágazattá nyilvánítva.

⁵ Mindezülig négy rövidebb összefoglaló jellegű írásmű és egy egyetemi szakdolgozat született az Országgyűlési Múzeum 20. századi történetére vonatkozóan: Cs. Lengyel: *Az Országgyűlési Múzeum (1923–1949)*, id. mű; Szécsényi: *Az Országgyűlési Múzeum (1923–1949)*, id. mű; Lengyel Beatrix – Kedves Gyula: *Az Országgyűlési Múzeum egykor és ma*. Aetas, 31. évf. (2016) 1. sz. 173–186.; Feitl Írisz: „Ám bár a jelent elvesztettük is, a jövőt még biztosíthatjuk...”. *Az Országgyűlési múzeuma a két világháború között*. MúzeumCafé, 14. évf. (2020) 75–76. sz. 156–171.; Máté Rita: *Az Országgyűlési Múzeum története (1923–1949). A két világháború közötti kultúrpolitika egy elfeledett intézménye*. Szakdolgozat. PTE BTK 2006.

⁶ Ehelyütt a karikatúragyűjtemény egészének, az alkotók és műveik szempontjából történő elmélyült elemzése és a karikatúrák művészettörténeti vonatkozásainak feltárása nem feladatunk. A múzeum karikatúragyűjteményének vizsgálatában alapvetően az egykori Országgyűlési Múzeumnak ma a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárban őrzött iratanyagaira, a Magyar Nemzeti Múzeum (a továbbiakban: MNM) Adattárában található régi levéltárkönyvre, az MNM Grafikai Gyűjteményére, illetve korabeli sajtó vonatkozó orgánumaira támaszkodtam.

⁷ Buzinkay Géza: *A politikai karikatúra és a magyar történelem*. In: Viga Gyula – Holló Szilvia Andrea – Cs. Schwalm Edit (szerk.): *Vándorutak – múzeumi örökség: tanulmányok Bodó Sándor tiszteletére*, 60. születésnapja alkalmából. Budapest, 2003. 541.; Buzinkay Géza: *A megrajzolt vicc: a budapesti karikatúra*. In: Karner Katalin – Faragó Éva (szerk.): *Micsoda város! Karikatúrák a 125 éves Budapestről*. A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Budapest Gyűjteményének kiállítása. Budapest, 1998. V. Kétségtelen, a mindenkori hatalom idővel felismerte a műfajban rejlő agitatív lehetőségeket, majd kivált a 20. század első felében nagy erővel vetette be mint propaganda eszközt, de sem általánosságban, sem a vizsgált karikatúraanyag szempontjából nem ez volt a vezető tendencia.

céljából, s annak küldetését „a magyar politikai közélet nevezetességeinek minden politikai és párttekintet nélkül összegyűjtendő ereklyéivel [...], a parlamentáris múltunk történelmi jelentőségű vezéralakjai és eseményei iránti kegyelet” ápolásában, valamint az „emlékezetesebb parlamenti események” megörökítésében határozták meg.⁸ A múzeum célja tehát az volt, hogy „a történelmi Magyarország országgyűlési emlékeit felkutassa, összegyűjtse, megőrizze és megfelelő elrendezésben a tudományosság és a nagyközönség rendelkezésére bocsássa”.⁹

A múzeum gyűjtőköre a fentiek szerint kiterjedt a mindenkori magyar országgyűléssel, annak működésével, illetve tagjaival kapcsolatos emlékekre, művészi ábrázolásokra, okiratokra, kéziratokra, nyomtatványokra. Ebbe a koncepcióba pedig a múzeum gyűjteménygyarapításának kezdetétől belefért a politikai karikatúrák csoportja is.¹⁰ Hogy a korszakban egy történeti múzeum gyűjteményében – kivált az alkotmányos múlt ezeréves távlatát felmutatni kívánó intézményben –, kiállításában mennyire újszerűen hatott a karikatúrák megjelenése, azt a karikatúrák kiállításokon való bemutatásának jellege is jól mutatja. Ebben az időszakban a karikatúrák alapvetően képzőművészeti tárlatokon voltak láthatók. Ilyeneket viszonylag gyakran rendeztek, hiszen a műfaj könnyednek vélt és népszerű voltának köszönhetően azok szélesebb közönséget vonzottak.

Gyűjtőköri meghatározottsága, a múzeum ideológiai koncepciója, valamint alapításának időpontja szintén arra indíthatta a múzeum dolgozóit, hogy a politikai élet specifikusabb vagy addig fel nem tárt tárgyi emlékei után kutassanak. A magyar történelem idevonatkozó tárgyi lenyomatai ekkor a muzeológusi gyűjtőmunka számára már nem voltak elérhetők, azokat jobbra a Nemzeti Múzeumban őrizték.¹¹

A gyűjteményszervezésre vonatkozóan jelenleg egyetlen olyan forrás ismert számunkra, amely a karikatúrák mint fontos és jellegzetes országgyűlési, politikatörténeti forrásművek beszerzésére, a történeti muzeológia tudományos elveit követve tesz igen határozott javaslatot. A szóban forgó feljegyzés szerzője Takáts Sándor (1860–1932) történész, piarista tanár, a magyar országgyűlés képviselőházának első és mindezülig utolsó levéltárnoka, aki a magyar kormány megbízásából már 1898-tól végzett levéltári gyűjtőmunkát a birodalmi kamara levéltárban.¹² Ezt követően 1903. április 1-jétől foglalkoztatta a képviselőház, 1911-től levéltárnoki, 1918-tól főlevéltárnoki minőségben. Takáts ezen 1918-ig tartó megbízatásának célja az volt, hogy az 1861. évi országgyűléssel bezáróan „a régi magyar törvényhozás forrásmunkáit eredetiben vagy másolatban a képviselőház könyvtára részére” beszeresse.¹³ Kutatása során többek között az 1793–1848 között működő osztrák udvari titkosrendőrség, a *Polizeihofstelle* Bécsben, a belügyminisztériumi levéltárban őrzött magyar vonatkozású anyagait is feltárta. Ennek nyomán Takáts az 1926–1927 táján keletkezett, a múzeum részére készített feljegyzésében a következőket írja:

⁸ A nemzetgyűlés 57. ülése 1922. november 21-én. Közli: Feitl: „*Am bár a jelent elvesztettük is, a jövőt még biztosíthatjuk...*”, 158.

⁹ Ügyrendi szabályzat. Közli: Szécsényi: *Az Országgyűlési Múzeum (1923–1949)*, 73–74.

¹⁰ MNL OL K 816/2. Jelentések, kimutatások.

¹¹ Cs. Lengyel: *Az Országgyűlési Múzeum (1923–1949)*, 110.

¹² Pajkossy Gábor: *A Polizeihofstelle magyar vonatkozású iratai*. Levéltári Közlemények, 77. évf. (2006) 1. sz. 55–56.

¹³ A kutatásra és a forrásgyűjtésre Ugron Gábor tesz javaslatot a képviselőház 1893. január 21-ei ülésén, melyet határozat formájában, többszöri módosítással ugyanez év decemberében fogadott el az országgyűlés. Bővebben lásd: Pajkossy: *A Polizeihofstelle magyar vonatkozású iratai*, id. mű.

„Az erdélyi országgyűlési emlékek, valamint az eddig megjelent magyar országgyűlési emlékek is csak a politikai vonatkozású iratokat, a törvényeket és az országgyűlési irományokat ölelik fel. Azokat a dolgokat, amik muzeális szempontból a legérdekesebbek, e kiadványokban hiába keressük. Pedig ilyenek is bőséggel maradtak ránk. [...] Szokás volt a régi országgyűléseken, hogy a szereplő követekről és az egyes pártokról színes karikatúrákat készítettek és jellemző rajzokat terjesztettek. Néha az egész országgyűlésről is készült ilyen karikatúra. A volt titkos rendőrség (Polizei-Hofstelle) bécsi levéltárában a magyar országgyűlési iratok közt több ily karikatúrát őriznek. [...] Rendkívül érdekesek az úgynevezett pasquillusok. Nemcsak az egyes követekről, de az egyes pártokról is készültek ilyenek. Már a 16. sz. végén közönséges jelenség volt a gúnyiratok és pamfletek készítése. A múlt század nagy és jelentős országgyűlésein még inkább dívott e szokás. A titkosrendőrség levéltárában sok ilyen található.”¹⁴

A titkosrendőrség levéltári anyagainak ide vonatkozó részéről Takáts már 1913-ban publikálta eredményeit. Írásában az 1825–1848 közötti időszak, a reformkor politikai életének és országgyűléseinek jellegzetes forráscsoportjára, az országgyűlési karikatúrákra hívja fel a figyelmet.¹⁵ Eszerint a reformkori országgyűléseknek nem csupán az azon részt vevő személyeket megcélzó röpiratok, gúnyversek, pasquillusok, de a karikatúrarajzok is elengedhetetlen tartozékai voltak, melyeknek „bevallott céljuk az alkotmányos és a liberális szellem ébresztése és terjesztése volt, [...] e szerint ezek a pasquillusok hazafias és nemzeti célú szolgáltak”.¹⁶ Minthogy ezek a rajzok egy példányban készültek, a nagyközönség nemigen tudott róluk,¹⁷ de „a követek, az írók és az országgyűlési ifjak [...] annál többet nézegették”.¹⁸

Takáts feltehetően fent idézett gyűjteményszervezési ajánlásával egy időben vagy nem sokkal korábban¹⁹ adományozhatott az Országgyűlési Múzeumnak a „karikatúra-rajznak ezen ősei” közül néhány olyan rendkívül értékes darabot, amelyekről bécsi kutatásai során készíthetett másolatot. A múzeum egy korai tárgyjegyzéke, leltára szerint legkevesebb öt reformkori karikatúrával alapozta meg ily módon a múzeum karikatúragyűjteményét. Ezekből három karikatúra a címe alapján egyértelműen beazonosítható az 1913-ban megjelent írásában közölt rajzmásolatokkal.²⁰ Az egyik ábrázolás Magyarország 1847–1848-as gazdasági, társadalmi, politikai problémáit foglalja össze meglehetősen tömören: az ország bajainak forrása az elnyomó bécsi hatalom (1. kép).

Hogy a karikatúrák szerzeményezése mekkora részben történt Takáts Sándor útmutatásaira hagyatkozva, pontosan nem tudható, az ugyanakkor kétségtelen hogy a karikatúragyűjtemény fejlesztése 1927-től 1948-ig folyamatosan napirenden volt.²¹ A múzeum alapvetően

¹⁴ Kiemelés tőlem. MNL OL K 816/1. Levelek, jelentések, jegyzékek, 1927–1928.

¹⁵ Takáts Sándor: *A régi országgyűlési karikatúrák*. Vasárnapi Ujság, 60. évf. (1913) 52. sz. 1034–1035.

¹⁶ Takáts beszámolója szerint „a hivatalos iratok ezeket a karikatúrákat akkor országgyűlési pasquillusoknak nevezték”, bár a pasquillus megnevezés eredetileg írásművekre vonatkozott (~gúnyirat); Takáts Sándor: *A régi országgyűlési karikatúrák*, 1035.

¹⁷ Tamás Ágnes – Vajda László (szerk.): *A magyar politikai karikatúra története*. Budapest, 2018. 10.

¹⁸ Takáts Sándor: *A régi országgyűlési karikatúrák*, 1035.

¹⁹ A levéltári iratokban Takáts adománya mellett szereplő megvásárolt tételekért még koronában fizetett a múzeum, amelyet pénznemként hivatalosan 1927. január 1-jén váltott fel a pengő. MNL OL K 816/7. Kiállítások, beszerzendő tárgyak.

²⁰ MNL OL K 816/7. Kiállítások, beszerzendő tárgyak: 1. „Magyarország 1847-ben, karikatúra a jobbagy nyakán a nemes, ennek nyakán a német.”; 2. Országgyűlési emlékekhez besorolva: „Karikatúra, országgyűlés 1839.”; 3. „Karikatúra, országgyűlés 1847/48.”; 4. „Karikatúrák”.

²¹ MNL OL K 816/2. Jelentések, kimutatások.

vásárlás útján gyarapította ezen gyűjteményét, kiemelt figyelmet fordítva a hagyatéki anyagokra,²² de jelentékeny számú felajánlás, adomány is érkezett.²³ Ezen túlmenően az intézmény – a korszakban meglehetősen szokatlan, egyben újító módon – a múzeumi szerzeményezés gyakorlatát igen aktívan végezte, felhívásokat közzétéve vagy rendszeres levelezéseket folytatva mindazon személyekkel, szervezetekkel, intézményekkel, amelyeknek a múzeum számára fontos tárgyak, dokumentumok, fényképek birtokában lehettek.²⁴

1. kép

Ismeretlen alkotó:

Magyarország 1847-ben: a jobbágy nyakán a nemes, ennek nyakán a német.
Megjelent: Vasárnapi Ujság, 60. évf. (1913) 52. sz. 1034.

²² Szécsényi: *Az Országgyűlési Múzeum (1923–1949)*, 74.

²³ Lengyel–Kedves: *Az Országgyűlési Múzeum egykor és ma*, 175–177.

²⁴ MNL OL K 816/1. Levelek, jelentések, jegyzékek.

A múzeum vezetése 1931 februárjában az Országgyűlési Múzeum gyarapítása érdekében körlevélben fordult a neves könyv- és műkereskedőkhöz.²⁵ Feltehetően ennek eredménye lehetett, hogy a harmincas évek első felében élénk kapcsolat alakult ki többek között a Darvas, Lantos és Langer antikváriumokkal vagy Vastagh Gyulával, aki műgyűjtőként és műkereskedőként is tevékenykedett. Ezekben az esetekben természetesen vásárlásról volt szó, a múzeum karikatúraanyagának több mint 80%-át vásárlás útján szerezte.²⁶ Ez a tény mindenképpen figyelemreméltó, kivált annak fényében, hogy bár az intézmény kiemelt propagandacélokat szolgált, a vezetőség az éves bizottsági beszámolókon²⁷ több ízben kényszerű takarékoskodásról számolt be.²⁸ A múzeum 1949-ben elrendelt megszüntetésekor a leltárkönyv több mint 1500 tételét tették ki a karikatúrák – ez megközelítőleg a teljes gyűjtemény 8-9%-át jelentette –, darabszámuk ennél jóval több lehetett.²⁹ A beszámolók szerint az intézmény fénykorát jelentő harmincas évek első felében a muzeális beszerzésekre fordított költségvetési keret több mint 10%-át, eseteként 600–700 pengő fordítottak karikatúravásárlásra. A legkiemelkedőbb év ebből a szempontból 1933 volt, amikor a múzeum 1500 pengőért vásárolta meg Jankó János,³⁰ a magyar karikatúra legnagyobb 19. századi alakjaként emlegetett alkotó 103 darabból álló gyűjteményét a Lantos antikváriumtól.³¹ „Ezt a múzeum értékeléséhez képest aránylag magas árat az a körülmény indokolja, hogy [...] aránylag kevés eredeti művet hagyott hátra” – magyarázták a vásárlást a múzeum vezetői.³² De ugyanígy meg kell említenünk Gedő Lipótot, aki 1932-ben 400, 1937-ben pedig csaknem 800 pengő értékben adta el saját karikatúráit a múzeumnak.³³

Mint említettük, a karikatúrákat sokszor műkereskedésektől, antikvitásoktól vagy nevesebb műgyűjtőktől vásárolták a gyűjtemény számára. Az utóbbi kapcsán Vastagh Gyula mellett ki kell emelnünk Lányi Zsigmondot – aki által a múzeum Lányi Dezső szoborkarikatúráival gyarapodott³⁴ –, továbbá Szilárd Vilmost, akitől néhány darab igen ritka és értékes reformkori karikatúrát vett meg az intézmény. Vásároltak közvetlenül az alkotóktól is, Gedő Lipóttól, Garay Ákostól, Pintér Jenőtől, Forrai Zoltántól, Lányi Dezsőtől, Gömöri Imrétől vagy azok családtagjaitól, például özvegy Bér Dezsónétől is.³⁵ Gáspár Antal esetében konkrét

²⁵ MNL OL K 816/1. Levelek, jelentések, jegyzékek, 1931.

²⁶ MNL OL K 816/1. t., 2. t.; MNM Adattár Országgyűlési Múzeum Leltárkönyve.

²⁷ A képviselőház egyik, 1928. december 20-ától Könyvtári és Múzeumi Bizottság néven működő szerve. A múzeum szervezeti felépítéséről bővebben lásd: Szécsényi : *Az Országgyűlési Múzeum (1923–1949)*, 70.

²⁸ MNL OL K 816/2. Jelentések, kimutatások.

²⁹ Például: MNM Adattár Országgyűlési Múzeum Leltárkönyve, ltsz. 11364.: karikatúra-melléklet hírlapokból, 550 db, ajándék Steiner Ödöntől.

³⁰ A karikaturisták életrajzi adatainak vonatkozásában lásd: Gyöngy Kálmán: *Magyar karikaturisták adata- és szignótára 1848–2007*. Budapest, 2008.

³¹ MNL OL K 816/2. Jelentés az Országgyűlési Múzeum 1933. II. félévi működéséről.

³² A kiállított karikatúrák közül a 19. századra vonatkozó anyag jelentős hányada újságkivágat volt, ezért, kivált Jankó János kapcsán, a rajzok eredeti példányai számottevően felértékelődhetnek.

³³ MNL OL K 816/2. Jelentések, kimutatások: MNM Adattár Országgyűlési Múzeum Leltárkönyve.

³⁴ MNL OL K 816/2. Jelentések, kimutatások. Itt megjegyzendő, és az intézmény anyagi lehetőségeit jól példázza, hogy Vastagh Gyula 1931-ben csak többszöri kérés után tudta behajtani a múzeumon az eladott karikatúrái teljes vételárát, utójára egy mindössze 20 pengős tételt (ezen alkalommal az Országgyűlési Múzeum összesen 210 pengő értékben vásárolt tőle). Műgyűjtői tevékenységükről bővebben lásd: Takács Gábor: *Műgyűjtők Magyarországon a 18. század végétől a 21. század elejéig. Bibliográfiai lexikon*. Budapest, 2012. 296., 433., 475.

³⁵ MNL OL K 816/2. Jelentések, kimutatások: MNM Adattár Országgyűlési Múzeum Leltárkönyve.

intézményi megkereséséről is tudomásunk van, de arról már nem rendelkezünk adatokkal, hogy a művész karikatúrái ténylegesen tőle kerültek volna a múzeum tulajdonába.³⁶ Vásároltak olyan magánszemélyektől is, akik társadalmi státuszáról nem sok tudható. Ezen tételek esetében már szinte kizárólag csak néhány pengőt áldozott a múzeum a karikatúrákra, a húszas-harmincas évekbeli hazai műtárgypiacot jellemző, túlkínálat okozta általános árcsökkenést valóban ki tudták használni. A múzeum dolgozóinak, ha szaktudományi indíttatásukról közvetlen adatok nem is ismertek számunkra, áldozatos és kitartó munkáját dicséri, hogy 1944-ben (!) igen jutányos áron jutottak hozzá 19 darab Than László (1830–1906), Than Mór festőművész öccse által készített karikatúrához.³⁷

A múzeum elenyésző mennyiségű karikatúrát kapott ajándékba, évente átlagosan csupán néhány darabot. Az ajándékozók köre társadalmi összetételüket tekintve szintén vegyes képet mutat, de ahogy az intézménynek tett – a tárgyaknak tulajdonított jelentőségük folytán nagyobb presztízsű – felajánlások esetében is jellemző tendencia volt, a politikusok, országgyűlési képviselők, magas rangú állami tisztviselők alapvetően ezen a módon járultak hozzá a múzeum gyarapításához. Ebből a csoportból Klebelsberg Kunó hagyatéki anyagát, illetve az annak részét képező tíz karikatúrát emeljük ki, amelyeket az özvegy férje halála után, 1933-ban adományozott az Országgyűlési Múzeumnak.³⁸

Kiállítások

Bár az országgyűlés 1923. január 20-án döntött az Országgyűlési Múzeum létrehozásáról, a gyűjtemény és az azzal közvetíteni kívánt ideológiai koncepció bemutatására jóval később került sor, aminek hátterében feltehetően pénzhíány állhatott.³⁹ A múzeum végül 1929-ben nyitotta meg kapuit a nagyközönség előtt az Országház északi szárnyában, báró Rudnyánszky József főrendiházi háznagy egykori lakásának hét termében.⁴⁰ A tárlat tematikus felépítése termekre bontva a következőképpen alakult: 1. Kossuth-szoba; 2. Deák-szoba; 3. Tisza Kálmán-szoba; 4. Tisza István-szoba; 5. Nemzetgyűlési szoba; 6. Erdélyi szoba; 7. Történelmi szoba. A kiállítási helyiségekben alapvetően az egy-egy korszakot meghatározó államférfiakhoz és a törvényhozás valamely emlékezetes pillanatához kötődő relikviákat, ereklyetárgyakat halmoztak fel, ezeken kívül képzőművészeti alkotásokat, szobrokat, festményeket, metszetek, plaketteket – és karikatúrákat láthattak az érdeklődők.⁴¹

A képviselőház elnöke, Zsitvay Tibor az épülő kiállításról nyilatkozva minden esetben kiemeli, hogy Kossuth Lajos és Deák Ferenc relikviái mellett külön teremben nyer elhelyezést a múzeum „hatalmas karikatúragyűjteménye”,⁴² amely az „utolsó 50 esztendő politikai

³⁶ MNL OL K 816/1. Levelek, jelentések, jegyzékek, 1931.

³⁷ MNM Adattár Országgyűlési Múzeum Leltárkönyve; Than László személyéről és karikatúra-rajzolás tevékenységéről bővebben lásd: Megyeri Károly (szerk.): *Életemből emlékek. A tizenkilencedik század Budapestjéről mesél a zenede szókész tanára s a rajzoskedvű számvevőszéki tanácsnok*. Budapest, 2007.

³⁸ MNM Adattár Országgyűlési Múzeum Leltárkönyve.

³⁹ Szécsényi: *Az Országgyűlési Múzeum (1923–1949)*, 65.

⁴⁰ *Ünnepélyesen megnyitották a világ legelső parlamenti múzeumát – Budapesten*. Pesti Napló, 80. évf. (1929) 21. sz. 4.; *Újabb Kossuth-relikviák a parlamenti múzeumban*. Pesti Hírlap, 50. évf. (1928), 234. sz. 35.

⁴¹ B. S.: *Elkészült a parlamenti múzeum*. Pesti Napló, 80. évf. (1929) 19. sz. 8.; MNL OL K 816/6. Kiállított tárgyakra vonatkozó leltárak, 1929–1930.

⁴² *Parlamenti múzeumot létesítenek...* Székely Nép, 46. évf. (1928) 90. sz. [2.]

karikatúráit⁴³ hivatott reprezentálni. A tervek szerint „a régi, ismert politikusok karikatúrái a terem négy falát egészen be fogják borítani”.⁴⁴ Az 1929 januárjában megnyitott tárlaton végül nem kaptak külön termet a karikatúrák, a beszámolók szerint részben a folyosó falain,⁴⁵ részben a Tisza István-szobában, „forgatható képtáblákon”⁴⁶ voltak láthatók.

A gyűjtemény, illetve a kiállítás ereklyetár jellege abból a koncepcióból fakadt, miszerint „a nagyok emléke ráveti fényét minden kis tárgyra, ami életükkel és egyéniségükkel összekötésbe hozható”.⁴⁷ Ezáltal a múzeum kiállítása a kiemelt személyek és politikatörténeti mozzanatok idealizálására fektette a hangsúlyt, semmint a történeti folyamatok bemutatására, árnyalására. Csak hogy néhányat említsünk a kiállításon látható tárgyak közül: Kossuth Lajos turini dolgozószobájának enteriőrjében a politikus útibőröndje; Deák Ferenc saját kezűleg készített fafaragványai; díszes emlékpoharak, amelyeket a képviselőház vendéglőse ajándékozott többek között Tisza Kálmánnak és Wekerle Sándornak.⁴⁸

A múzeum levéltárba került iratai közül szerencsésen fennmaradt tárgylisták alapján elviekben jól rekonstruálható, hogy ezt a személyes használati tárgyakkal és képzőművészeti alkotásokkal telezsúfolt első kiállítást miként egészítették ki a politikai karikatúrák.⁴⁹ Összesen 207 karikatúrát állítottak ki, a fent említett ötven év helyett viszont általuk csaknem száz év politikatörténetének „torz tükörképét” mutatták be. A legkorábbi kiállított karikatúrák még a reformkor politikai dilemmáit ábrázolták, majd következett a kiegyezést követő időszak, Tisza Kálmán kormányzásának huszonöt éve, a századforduló, végül a közelmúlt, az első világháborúval lezárult korszak politikai szereplőinek arcképcsarnoka. A rajzok legnagyobb részét Karel Klič, Homicskó Atanáz és Garay Ákos munkái, de rajtuk kívül megjelentek Grimm Vince, egy Stroh Mayer nevű művész, Faragó József, Linek Lajos, Gáspár Antal és Bér Dezső karikatúrái is. Ugyanakkor megjegyzendő, hogy a múzeum dolgozói a fennmaradt leltárak és iratok szerint a kiállított anyag több mint felének alkotóját nem tudták beazonosítani.⁵⁰ Ezek Karel Kličnek és Homicskó Atanáznak a Borsszem Jankóban, annak jobbjára címodalán 1868-tól, illetve 1884-től megjelent portrékarikatúrái voltak.⁵¹ Így a múzeum munkatársai feltehetően nem tudtak arról, hogy Karel Klič cseh származású karikatúrista, fényképész, feltaláló műveivel a hazai karikatúratörténet egyik legmeghatározóbb alakjának – aki Jankó Jánosra, „a magyar karikatúra úttörőjére”⁵² is óriási hatást gyakorolt – anyagát őrizték és állították ki.⁵³

⁴³ *Kossuth és Deák szoba a parlamenti múzeumban*. Magyarország, 35. évf. (1928) 151. sz. 2.

⁴⁴ *Ősszel megnyílik a parlamenti múzeum, melyben lesz Kossuth- és Deák-szoba s egy egész terem politikai karikatúrákkal*. Esti Kurír, 4. évf. (1928) 156. sz. 11.

⁴⁵ *Ünnepélyesen megnyitották a világ legelső parlamenti múzeumát – Budapesten*. Pesti Napló, 80. évf. (1929) 21. sz. 4.

⁴⁶ B. S.: *Elkészült a parlamenti múzeum*. Pesti Napló, 80. évf. (1929) 19. sz. 8.

⁴⁷ MNL OL K 816/7. Felhívás a magyar társadalomhoz. Közli: Lengyel – Kedves: *Az Országgyűlési Múzeum egykor és ma*, 175.

⁴⁸ B. S.: *Elkészült a parlamenti múzeum*. Pesti Napló, 80. évf. (1929) 19. sz. 8.

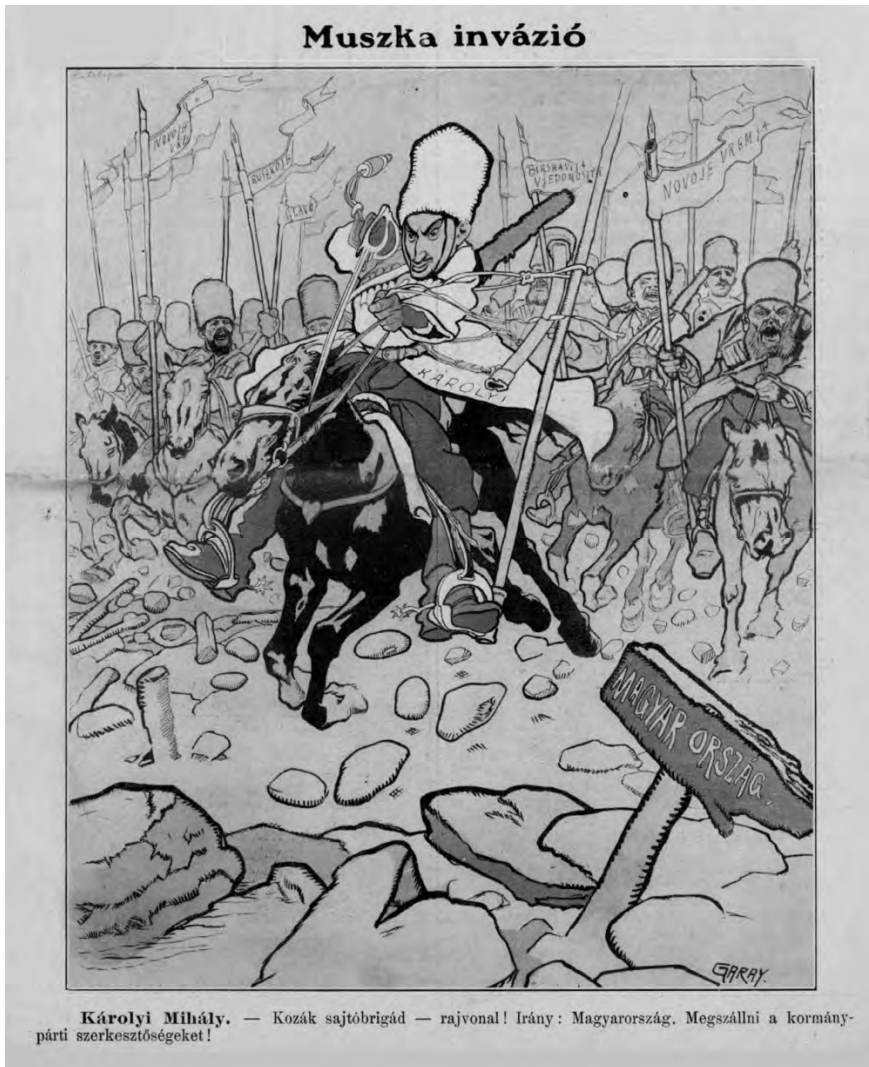
⁴⁹ MNL OL K 816/6. Kiállított tárgyra vonatkozó leltárak, 1929–1930.

⁵⁰ Uo.; MNM Adattár Országgyűlési Múzeum Leltárkönyve.

⁵¹ Bővebben lásd: Buzinkay Géza: *A Borsszem Jankó és társai. Magyar élclapok és karikatúráik a XIX. század második felében*. Budapest, 1983. 36., 66–67.

⁵² MNL OL K 816/2. Jelentés az Országgyűlési Múzeum 1933. II. félévi működéséről.

⁵³ Buzinkay: *A Borsszem Jankó és társai*, 112–113.

2. kép

Garay Ákos: *Muszka invázió*. Megjelent: *Borsszem Jankó*, 47. évf. (1914) 14. sz. címloldal

Itt ismét szükséges kitérnünk arra a lényeges momentumra, hogy a nagyközönség a kor-
szakban múzeumi keretek között kizárólag a képzőművészeti tárlatokon találkozhatott kari-
katúrákkal,⁵⁴ így ez a kiállítás muzeológiai szempontból is jelentős állomásnak tekinthető.
Az Országgyűlési Múzeum esetében a karikatúrákat jellemzően nem művészi kvalitásaik, ha-
nem történeti értékük, a rajtuk látható személyek okán állították ki. Jelentőségük ezáltal a
tárlaton bőséges mennyiségben, többek között a történeti események illusztrálása kapcsán
kiállított képzőművészeti alkotásoknál összehasonlíthatatlanul nagyobb volt, hiszen ahogy

⁵⁴ Például ilyen nagyobb szabású tárlat volt az 1929-ben a Szépművészeti Múzeumban megrendezett
Daumier-kiállítás. *Három kiállítás*. Magyarország, 36. évf. (1929) 112. sz. 6.

arra egy kortárs szemlélő is rámutatott, „a sok metszet önmagában még nem pótolja a tárgyi anyagot”.⁵⁵ És bár nem egyértelmű, hogy tervezett, koncepciózus módon, de a kiállított karikatúraanyag egyszerre jelenítette meg az elmúlt száz esztendő hazai politika- és politikai karikatúratörténetét, ha tárgyaról, a múzeum politikai-ideológiai meghatározottságából következően nem is nyilatkozhatott teljesen elfogulatlanul. A karikatúrák a reformkori nemzeti törekvésektől, a kiegyezést követő politikai, alkotmányozó élet kifejlődésén és működésén át, az első világháborúig vezették végig a látogatókat,⁵⁶ „főleg a koalíció és a munkapárti rezsim ellenzékének vezetőit vagy vezéreit” kifigurázva.⁵⁷ Mintegy emlékeztetve a háborút követő összeomlás és Trianon egyik fő felelőseire, a karikatúrák sorát Garay Ákos: Muszka invázió című műve zárja, amely Károlyi Mihályt a kormánypárti lapok ellen törő kozák sajtóbrigád élén ábrázolja (2. kép); de ugyanígy megjelenik Hock János, Károlyi miniszterelnöksége alatt a Magyar Nemzeti Tanács elnökeként működő politikus és író portréja is.

Az 1929-ben megnyitott kiállítás karikatúra anyagának szinte egészét a Borsszem Jankó című rendkívül népszerű és talán legismertebb, 1868 óta létező politikai élclapban megjelent rajzok adták. Ezek közül Garay Ákos műveiről tudható biztosan, hogy személyesen az alkotótól vásárolta meg őket a múzeum 1928-ban.⁵⁸ Az így megszerzett 80 karikatúra ára 600 pengő volt, azokból 71 darabot ki is állítottak.⁵⁹ A fennmaradt karikatúrák beszerzésének módjáról nincsenek adataink, ugyanakkor meglepő, hogy a Garay-karikatúrákkal azonos időszakban vásárolt, Lányi Dezső szobrászművész által készített karikatúraszobrokat a források szerint ekkor még nem állították ki.⁶⁰

1933-ra az Országgyűlési Múzeum átrendezte kiállítását, hogy immár 17 teremmel, de főként átgondoltabb koncepcióval és bővebb, relevánsabb tárgyanyaggal fogadhassa látogatóit.⁶¹ A karikatúrák továbbra sem épültek be a Deák-, Kossuth-, Apponyi-, Klebelsberg-termek vagy akár a Tisza Kálmán nevével fémjelzett időszakot bemutató szobák anyagába, a „kisebb külön témák bemutatására” ugyanis „kabinetek” szolgáltak.⁶² Így a múzeum nagy előadótermébe került a „nagy karikatúra- és fényképgyűjtemény. Mindez már nem a falakon, hanem forgatható állványokon, vászonfalakon és kitűnően csoportosított albumokban és

⁵⁵ *A parlamenti múzeum*. A Műgyűjtő, 3. évf. (1929) 2. sz. 53.

⁵⁶ MNL OL K 816/6. Kiállított tárgyakra vonatkozó leltárak, 1929-1930.

⁵⁷ B. S.: *Elkészült a parlamenti múzeum*. Pesti Napló, 80. évf. (1929) 19. sz. 8.

⁵⁸ MNL OL K 816/2. Kimutatás az 1922. évi július hó 1-től 1930. évi augusztus hó 31-ig a Parlamenti Múzeum költségei című hitelrovat terhére történt kifizetésekről.

⁵⁹ MNL OL K 816/6. Kiállított tárgyakra vonatkozó leltárak, 1929-1930.

⁶⁰ A négy szobor összesen 300 pengőbe került, Pichler Győzöt, ifj. gr. Andrássy Gyulát, Kóbor Tamást és Tisza Istvánt ábrázolták. MNM Adattár Országgyűlési Múzeum Leltárkönyve.

⁶¹ Az állandó kiállítás a magyar alkotmányosság fejlődését és a magyar országgyűlések történetét immár a honfoglalástól a jelenkorig mutatta be. A termek száma az évtized végéig folyamatosan gyarapodott, végül huszonnégy szoba állt a tárlat rendelkezésére. Az állandó kiállítás részletes leírását lásd: Mesterházy Jenő: *Az Országgyűlési Múzeum*. Pedagógiai Szeminárium, 9. évf. (1938) 9-10. sz. 533-540. Az anyaggyűjtés sikerességéhez feltehetően nagyban hozzájárult az a belügyminisztériumi rendelet is, „amely arra kötelezte az ország összes vármegyei könyvtárakat és hasonló intézményeit, hogy a parlamenti múzeumnak adják át alkotmányjogi és politikai vonatkozású kincseiket”. *Séta a parlamenti múzeumban*. Ujság, 8. évf. (1932) 75. sz. 9.

⁶² Az 1933-ban megnyitott állandó kiállítás tárgyanyagával kapcsolatban nincs tudomásunk a korábbi tárlat tárgyjegyzékéhez hasonló leltárról, így a kiállításon bemutatott karikatúraanyagról a korabeli sajtóbeszámolók, illetve kis részben a múzeum leltárkönyve és levéltári iratai alapján tudunk képet alkotni.

kartotékokban” volt látható.⁶³ Az előadótermet egyébiránt az időszaki kiállítások helyszínének is szánták, az újrainítás alkalmából pedig rögtön „az elmúlt száz év karikatúra-termését” tervezték ily módon bemutatni.⁶⁴ A centenáriumi apropót egyébként Jankó János születésének századik évfordulója szolgáltatta, ekkor vásárolták meg a már említett, 103 darabból álló Jankó-anyagot is.⁶⁵

3.kép

Pintér Jenő: *A Bethlen-kormány karikatúraszobrai.*
Majest: Magyarország, 40. évf. (1933) 31. sz. 4.

A korábbihoz hasonlóan az új tárlat szintén a hazai politikai karikatúra történetének elmúlt száz évéből merítette anyagát. Így például Berényi Ferenc Podmaniczky Frigyes báró egy 1847-es országgyűlési beszédéről készült rajzával ismét egy értékes darabbal bővült a

⁶³ *Terjeszkedik a parlamenti múzeum.* Pesti Hírlap, 54. évf. (1932) 135. sz. 9. A gyűjtemény különálló bemutatása így sem valósult meg, hiszen a karikatúrákkal egy helyiségben helyezték el többek között azt a díshintót is, amellyel az alsótábla elnöke utazott Mária Terézia koronázására. *Az alsótábla elnökének díshintója a parlamenti múzeumban.* Uj Nemzedék, 14. évf. (1932) 255. sz. 8.

⁶⁴ *Séta a parlamenti múzeumban.* Ujság, 8. évf. (1932) 75. sz. 9.

⁶⁵ MNL OL K 816/2. Jelentés az Országgyűlési Múzeum 1933. II. félévi működéséről.

kiállítás, illetve a múzeum legkorábbi, reformkori időkből fennmaradt karikatúraanyaga.⁶⁶ Egy további, a kiállított anyagból több ízben kiemelten említett karikatúra ugyanakkor némileg megbontotta a politikai karikatúrák egységes sorát, a kiállításba ugyanis bekerült Munkácsy Mihály karikatúra-önarcképe is.⁶⁷ Pontos adatok hiányában csak találgathatunk, de esetleg feltételezhető, hogy egyrészt Munkácsy személyének nemzeti jelentősége, másrészt impozáns méretű Honfoglalás című festményével az Országházhoz való közvetlen kapcsolódása indokolta, hogy a rajzot jobb híján a karikatúrák között mutatták be.⁶⁸ A korabeli

4. kép

Gedő Lipót: *Gömbös Gyula*. Megjelent: *Esti Kurír*, 10. évf. (1932) 177. sz. 8.

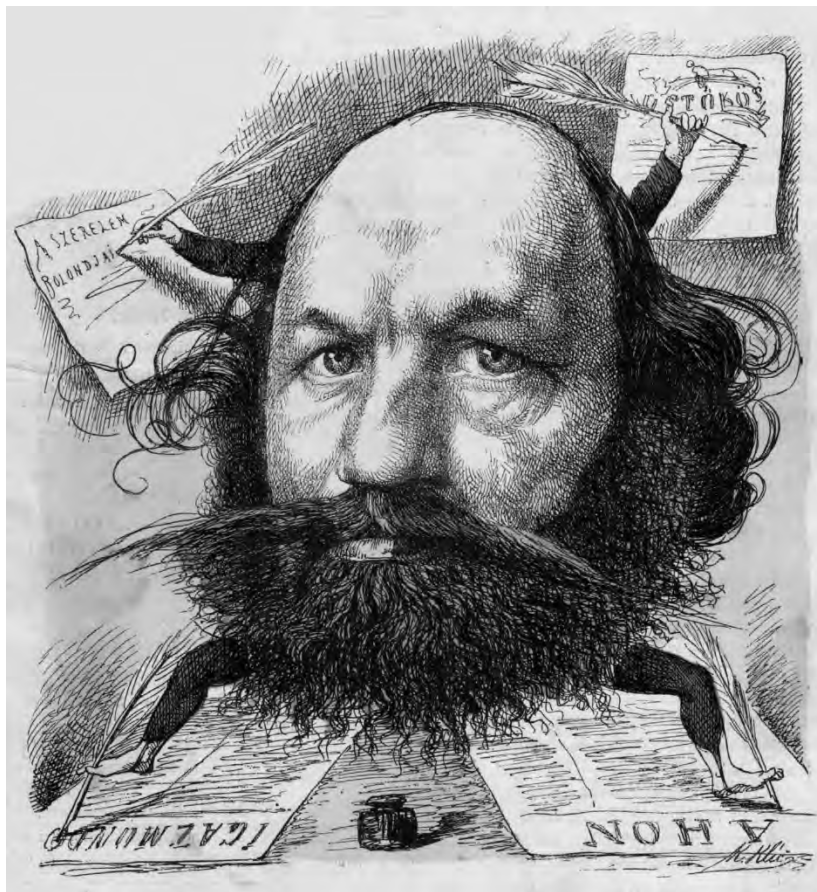
beszámolók hasonlóképpen gyakran említik a politikai karikatúrák esetében újdonságnak, kuriózumnak számító karikatúraszobrokat is. „Általános feltűnést keltett” Pintér Jenő két szoborcsoportja, amely a Bethlen-kormány tagjait „a Kossuth-szobor koncepciójához hasonló pózban”, illetve a kormánypárti és az ellenzéki képviselők baráti ölelésében létrejövő

⁶⁶ *Séta a parlamenti múzeumban*. Ujság, 8. évf. (1932) 75. sz. 9. Takáts Sándor kutatásaiból tudjuk, hogy a reformkori országgyűlések karikatúráit és pasquillusait maguk a résztvevők, az országgyűlési követek készítették.

⁶⁷ *Verbőczy Tripartituma, a Pragmatica Sanctio eredeti példányai, Kossuth Lajos zsinóros ruhája, Deák Ferenc választási zászlója, a Házelnök díszhintója és megbecsülhetetlen értékű relikviák a parlamenti múzeumban*. 8 Órai Újság, 19. évf. (1933) 31. sz. 4. A grafikát a múzeum Vastagh Gyula műgyűjtőtől 80 pengőért vásárolta 1931-ben, a leltárkönyvbe ugyanakkor nem vezették fel. MNL OL K 816/2. A Parlamenti Múzeum beszerzései 1931. január 7-étől, az 1930/31. évi költségvetés terhére.

⁶⁸ Bővebben lásd: Andrásy Dorottya – Bojtos Anikó – Dúzi Éva: *Munkácsy Mihály és az Országház*. Budapest, cop. 2019.

„nemzeti koncentrációt” ábrázolja (3. kép).⁶⁹ Lányi Dezső szobrászművész Tisza Istvánt, ifj. Andrassy Gyulát, Kóbor Tamást és Pichler Győzöt megmintázó szobraival képviseltette magát a kiállításon, a későbbi években pedig külföldi politikusok karikatúraszobraival is gyarapította a gyűjteményt.⁷⁰

5. kép

Karel Klič: *Jókai Mór*. Megjelent: *Borsszem Jankó*, 1. évf. (1868) 34. sz. címloldal

A kiállítás egyik faláról Gedő Lipót jóvoltából „a jelenlegi országgyűlés tagjainak groteszk arcmásolatai” nevettek a nézőkre. Gedőt személyesen Almásy László házelnök kérte fel, hogy készítsen karikatúrákat a honatyákról.⁷¹ Almásy ezen megrendelésével, tágabban értelmezve a hatalom karikatúrákhoz való viszonyulásával, úgy tetszik, világosan kijelölte, hogy a két világború közötti Magyarországon a politikai hatalom birtokosai hogyan definiálják a

⁶⁹ *Megnyitották a parlamenti múzeumot*. *Magyarország*, 14. évf. (1933) 31. sz. 9.

⁷⁰ *Megnyitották a kibővített országgyűlési múzeumot*. *Ujság*, 9. évf. (1933) 31. sz. 10. Pintér és Lányi szobrait egyaránt az alkotóktól vásárolta a múzeum, összesen 250 pengő értékben. MNL OL K 816/2. A Parlamenti Múzeum kiadásai az 1932/33. költségvetési évben.

⁷¹ *Gedő Lipót politikus-karikatúrái a parlamenti múzeumban*. *Esti Kurír*, 10. évf. (1932) 177. sz. 8.

politikai karikatúra műfaját, de legalábbis milyen az a karikatúra, amelyen önmagukat viszont szeretnék látni. Eszerint a karikatúra pusztán azáltal kap politikai színezetet, hogy az ábrázolt személy politikus, a torzítás, karikírozás pedig a test vagy az arc egy jellegzetes vonására összpontosul.⁷² Ezek a portrékarikatúrák nem hogy valamely harcossabb politikai álláspontot, de különösebb összetett jelentést, mondanivalót, az illető személy politikájának frappáns összefoglalását sem hordozták magukban (4. kép). Az utóbbi kapcsán példaként említhetők a kiegyezést követő időszakban a Borsszem Jankóban megjelent karikatúrák, amelyeket az 1929-ben megnyitott tárlaton még biztosan láthatott a közönség (5. kép). Így még inkább érthető, hogy a korszakban egyre szélsőségesebb irányba tolódó magyar politikai vezetés a karikatúrának miért ezt a típusát tartotta kívánatosnak a nagyközönség elé tártai: egy sajátos arcvonás neveltségessé tételével, a fizikai tulajdonságokra való koncentrációval a politikai karikatúra mint olyan leválasztható volt magáról a politikáról. Egy 1934-ben Prágában megrendezett nemzetközi karikatúra kiállítást követő, szintén nemzetközivé dagadó politikai botrány pontosan megmutatta, hogy a politikai karikatúrát, amennyiben általa valóban érvényre juttatják a tömör, összetett, kritikus mondanivalót, mennyire veszélyesnek és nem melleleg sértőnek érezheti önmagára nézve a hatalom.⁷³ Az éppen működő országgyűlés tagjait ábrázoló karikatúrái, ezáltal a jelenkor apolitikussá tétele a kiállításban igen szembeötlő lehetett, ha a tudatos rendezési elvről ezúttal sem rendelkezünk konkrét forrásokkal. De ahogy egy tudósítás is megállapította, „már itt megállapíthatja az ember, hogy a jelen túlságosan sok helyet foglal el, [...] az utolsó tíz év ugyanannyival van képviselve, mint az előző kilencven”.⁷⁴

Hogy az Országgyűlési Múzeum tárlatain érzékelhető bizonyos hangsúlyeltolódások mennyiben zavarhatták a látogatókat, nem tudjuk, az ugyanakkor tény, hogy az intézmény valamennyi esetleges szakmai hiányossága ellenére a korszakban igen nagy népszerűségnek örvendett: 1936-ban már a főváros harmadik leglátogatottabb múzeuma volt.⁷⁵ Ez a fiatal intézmény rendkívüli gyorsasággal emelkedett a legnépszerűbb hazai közgyűjtemények sorába, aminek oka alapvetően a múzeum dolgozóinak kétségbevonhatatlanul újszerű, a kor-

⁷² Buzinkay: *A politikai karikatúra és a magyar történelem*, 544.

⁷³ A cseh Manes művészegyesület által rendezett kiállításon „az emigránsok által kiállított képek példátlan módon kigúnyolják a német politikai életet és a német birodalmi állampolgárokat. A kiállítás kirakatablakában helyezték el a birodalmi kancellár nagyméretű képét, amely személyében erősen sérti a kancellárt. [...] Koch prágai német követ szóbeli jegyzékben tiltakozott a külügyminisztériumnál a német államférfiak megsértése és becsmérlése ellen.” *Német diplomáciai lépés Prágában egy karikatúra-kiállítás miatt*. Nemzeti Ujság, 16. évf. (1934) 82. sz. 2. A karikatúrák leírása meglehetősen plasztikusan mutatja be a prágai tárlaton látható művek jóval összetettebb, egyben direk- tebb politikai üzenetét: „Az egyik képen véres fejszékéből, a másikon holttestekből álló horogkereszt látható.” *Német államférfiakat kigúnyoló karikatúra-kiállítás Prágában*. Pesti Hírlap, 56. évf. (1934) 82. sz. 7. Német nyomásra a birodalmi kancellár és más német állami vezetők képeit végül eltávolították a kiállítás kirakatából, bár az elsődleges cseh álláspont szerint „olyan művészi ügybe, mint a kiállítás”, nem áll módjukban beavatkozni. *Az osztrák követ is követelte a prágai képkiallítás kifogásolt karikatúráinak eltávolítását*. Pesti Hírlap, 56. évf. (1934) 86. sz. 9. *A prágai karikatúra-robotrány új fejleményei*. Pesti Hírlap, 56. évf. (1934) 84. sz. 10. A kiállítás ellen a pápai állam is tiltakozott, a szervezők pedig ekkor is meghátrálásra kényszerültek: „A nunciatúra ügyvivője a prágai külügyminisztériumban szóvá tette, hogy a [...] kiállításon istenkáromló képeket is kiállítottak. Az egyik ilyen kép Krisztust a keresztben gázálarccal ábrázolja. A pápai nunciatúra közbelépésére [...] rendőrök jelentek meg a kiállításon és az említett képen kívül még öt karikatúrát eltávolítottak.” *A cseh karikatúra-kiállítás istenkáromló képeit eltávolították*. Pesti Hírlap, 56. évf. (1934) 95. sz. 9.

⁷⁴ *Megnyitották a parlamenti múzeumot*. Magyarország, 14. évf. (1933) 31. sz. 9.

⁷⁵ Lengyel–Kedves: *Az Országgyűlési Múzeum egykor és ma*, 178.

szakban igen modernnek számító gyűjteményszervezési és kiállítási gyakorlatában, módszereiben keresendő. Hogy a karikatúráknál maradjunk, esetükben már az 1933-ban megnyílt időszaki tárlat témája, maga a *politikai karikatúra* egy történeti múzeum kapcsán rendkívül szokatlan, ezáltal nagy érdeklődést kiváltó, igen szerencsés témaválasztás volt.⁷⁶ Emellett fontos kiemelni a kiállításokban alkalmazott installációs elemeket, amelyek modern forma- és látványvilágukkal az adott tárlat mondanivalóját is fel tudták erősíteni.⁷⁷ Ezt a lehetőséget a múzeum tudatosan aknáztta ki, így például a harmincas évek közepén megrendezett Kosuth- és alkotmánytörténeti tárlat kapcsán az installációk megvalósításához a Turul Szövetség egy egészségügyi kiállításán már közreműködött képzőművészek segítségét kérte.⁷⁸

A múzeum felfelé ívelő pályáját a második világháború törte meg. 1942 őszén bezárta kapuit a látogatók előtt, és gyűjteményét a háborút követően sem nyitotta meg, kiállításokat nem rendezett. Az egypártrendszer létrejötte véglegesen megpecsételte sorsát, amelyek, az intézmény „reakciós” politikai-ideológiai meghatározottságából, jellegeből adódóan annak fenntartása természetesen nem lehetett célja. A múzeumot végül egy 1949. szeptember 28-án kelt kormányhatározattal szüntették meg, gyűjteményét a Magyar Nemzeti Múzeum kezelésébe átadva. A karikatúragyűjtemény nagy része is ide került, a szerencsés módon épen maradt anyag ma a Történeti Képcsarnok Grafikai Gyűjteményében kutatható.⁷⁹ Lányi Dezső szoborkarikatúrái közül Somersset de Chair angol politikus szobra a világháború során megsemmisült,⁸⁰ Apponyi Albert, Makkai Zsigmond és Széll Kálmán szobrai pedig ma a Magyar Nemzeti Galériában találhatók. Lányi további, illetve Pintér Jenő karikatúraszobrainak sorsa ismeretlen.

Alkotók és karikatúrák⁸¹

A egykori Parlamenti Múzeum gyűjteményében megtalálható karikatúrák kapcsán mindezt idáig a következő alkotókat sikerült beazonosítani:⁸² Bálint (?), Bér Dezső, Berényi Ferenc, Biczó András, Cserépy Árpád, Éder Gyula, Faragó József, Feiks Jenő, Forrai Zoltán, Freund (?), Garay Ákos, Gáspár Antal, Gedő Lipót, Gömöri Imre, Pálffy (?), Grimm Rudolf, Grimm Vince, Halácsy Endre, Hatos Sándor, Homicskó Atanáz, Jankó János, Jeney István, Jotes (Jerzy Swajcer), Karel Klič, Lányi Dezső, Linek Lajos, Madaras László, Major Henrik, Miklósi M. Ödön, Molnár (?), Mühlbeck Károly, Pintér Jenő, Polgár Márton, Sarlay, Strohmayer Antal, Szentgyörgyi Béla, Than László, Varga Imre.

A mindenkor hazai sajtóviszonyokból, az élclapkiadás körülményeiből következően a fenti alkotók alapvetően nem képviseltek kizárólagosan politikai eszméket, pártokat, csoportokat, azaz a századfordulóra hihetetlenül gazdaggá váló élclappiacon sem kötelezték el

⁷⁶ Lengyel–Kedves: *Az Országgyűlési Múzeum egykor és ma*, 175.

⁷⁷ Itt gondolhatunk a „20 év politikatörténete” című időszaki kiállítás belsőépítészeti és installációs elemeire. Lásd: Feitl: „*Am bár a jelent elvesztettük is, a jövőt még biztosíthatjuk...*”, 164–165.

⁷⁸ MNL OL K 816/4. Kosuth és alkotmánytörténeti kiállítás, 1936–1938.

⁷⁹ Cs. Lengyel: *Az Országgyűlési Múzeum (1923–1949)*, 113.

⁸⁰ Kimutatás a felszabadulással kapcsolatos események következtében a Parlamenti Múzeumot ért károsodásokról. Közli: Cs. Lengyel: *Az Országgyűlési Múzeum (1923–1949)*, 115.

⁸¹ Írásunkban a szűkre szabott keretek és a vizsgált karikatúraanyag hatalmas mérete folytán nincs módunk a múzeum gyűjteményében található karikatúrák alkotóinak és műveinek részletes vizsgálatára és bemutatására. Ehelyütt csupán egy igen impozáns névsorral és néhány megjegyzéssel szeretnénk illusztrálni a vizsgált tárgyegyüttes jelentőségét, sokrétű, kutatásra váró voltát.

⁸² Az Országgyűlési Múzeum Leltárkönyve, levéltári iratai, a Magyar Nemzeti Múzeum Grafikai Gyűjteményének vonatkozó anyagai és a korabeli élclapok vizsgálata alapján.

magukat egy-egy, valamely pártot képviselő sajtóorgánium mellett.⁸³ Jellemzően egyszerre több lapnak dolgoztak, ez egyrészt a lapok hatalmas „rajzigenyéből,” másrészt a karikatúristák megélhetési lehetőségeiből fakadt. A 19. század végére a párizsi, müncheni iskolákon nevelkedett, így tehetségük, szerencsájük függvényében idővel elismertebb képzőművészekké váló alkotók, például Faragó József esetében nem feltétlenül anyagi szempontok domináltak,⁸⁴ de az újságrajzolók, grafikusok, karikatúristák többsége nem volt ilyen szerencsés helyzetben.⁸⁵ Az alkotók között politikai szempontú szelektálásról tehát nem beszélhetünk, ahogy az a rajzok vizsgálatából kitűnik, a múzeum a karikatúrákon megjelenő személyek kapcsán is igyekezett objektivitásra törekedni. Mussolini, Hitler, Bethlen István vagy Gömbös Gyula mellett megfért Kéthly Anna vagy Hock János portréja is, bár a jelenkort bemutató anyag vonatkozásában a kormánypárti politikusok megjelenítésének egyértelmű túlsúlya érvényesült. Ez a törekvés az ideológiai koncepció megvalósításának olyan sajátos módjára enged következtetni, amelynek lényege nem a mindenkori ellenzék, politikai ellenfél vagy tággabb értelemben a nemzet ellenségének lejáratásában, nevetségessé tételében, hanem az uralkodó hatalom tagjainak előtérbe helyezésében, túlhangsúlyozásában nyilvánul meg.

Összegzés

Az egykori Országgyűlési Múzeum erőteljes ideológiai meghatározottsága az addig hagyományosabbnak tekintett tárgyi emlékeken túl olyan tárgycsoportot emelt be – ha nem is teljesen tudatosan – a politika- és társadalomtörténet forrásai közé, amelynek értékét tudományos szempontból addig kevesen ismerték fel. Lehetőségeihez mérten, jelentékeny anyagi ráfordítással és gyűjtőmunkával a maga nemében egyedülálló gyűjteményt hozott így létre,⁸⁶ amelyet a nemzeti tudat erősítése folytán bemutatott meghatározó történelmi személyiségek ereklyetárgyai mellett kiállításai állandó, meghatározó részévé tett – ezzel egy időben a múzeum létrehozásának alapkoncepciójába és kisebb részben propagandaeszköztárába is beépítette. Mindenfajta szakmai-tudományos előzmény nélkül a magyarországi politikai karikatúra történetének egészét átfogó anyagot gyűjtött össze, ezáltal történeti szempontból pótolhatatlan darabokat őrizve meg és mentve át az utókor számára. A hatalmas anyag rendszerezett vizsgálata a művészettörténeti vonatkozások mellett csaknem százötven év társadalmi-politikai viszonyainak, művelődéstörténeti vonatkozásainak a hazai politikai karikatúrákon keresztül történt lecsapódásának kutatására adhat lehetőséget.

⁸³ Bővebben lásd: Buzinkay: *A Borsszem Jankó és társai*, id. mű vagy Buzinkay: *A megrajzolt vice: a budapesti karikatúra*, id. mű.

⁸⁴ Vö. *Így éltek ti. Faragó József (1866–1906) művészete. Karikatúrák a Borsszem Jankóban*. Budapest, 2012.

⁸⁵ Gedő Lipót egy Kecskeméten megrendezett kiállítása alkalmából például az arra jelentkezőkről a helyszínen karikatúrát készített, természetesen nem ingyen. *Vasárnap este zárul a pesti festőművészek kiállítása*. Kecskeméti Közlöny, 14. évf. (1932) 233. sz. 2.

⁸⁶ Összehasonlításképpen: a Magyar Nemzeti Múzeum 1949-ben, a Parlamenti Múzeum anyagának átvételekor kevesebb mint 200 politikai karikatúrát őrzött gyűjteményében.

ORSOLYA HEINCZ

*The Caricature Collection of the Museum of the National Assembly
(1923–1949)*

This study examines the caricature collection of the Museum of the National Assembly, which existed between 1923 and 1949. It was created by the regime in power between the two World Wars for propaganda purposes. The core assumption of the study is that the regime used political caricatures as a form of self-representation, therefore the way the institution operated was strongly determined by political and ideological factors. The study discusses the organization of the collection and the exhibitions showcasing the works along these ideas. By examining the circumstances of the acquisition of the caricatures, the social status of the previous owners, the artists, and their political affiliations, and of course the caricatures themselves, the study attempts to answer the question how purposefully the museum used its caricature collection as an instrument of propaganda. It also aims to call attention to this unique collection of the Museum of the National Assembly, which has barely been researched before. By creating a collection of more than 1500 items and collecting and examining these caricatures in a scientific manner as historical sources, political caricatures entered the spotlight of political history research in Hungary for the first time. The primary sources of the study were archival documents regarding the Museum of the National Assembly, contemporary press releases, and the caricature collection itself, which remained intact almost in its entirety and is currently available for research in the Graphic Collection of the Hungarian National Museum.